

Kommentar

Seth Chaiklin

Psykologisk institut, Aarhus Universitet

At søge efter mening i en økologisk teori om tankevirksomhed

Artiklens positive formål er at udvikle en økologisk psykologisk teori om tankevirksomhed med et økologisk begreb om tænkning. Jeg var ikke bekendt med dette begreb i forvejen, og derfor vil jeg stille nogle spørgsmål, som dukker op på grund af mit manglede kendskab. Mit primære formål er at søge en afklaring, en videre udvikling af en økologisk tilgang til tankevirksomhed. Samtidig vil nogle af mine spørgsmål være motiveret af en historisk, materialist epistemologi. Ved første øjekast kunne man forestille sig, at artiklen også er indenfor en dialektisk logik, men forfatteren har ingen eksplicit diskussion med hensyn til dette punkt, og det kunne være nyttigt at få den økologisk tilgangs forhold afklaret. Det hovedpunkt, jeg gerne vil fremsætte, er, at selvom hensigten er at lave en ikke-kartesiansk analyse af tankevirksomhed, økologisk analyse — som på den måde den er formuleret i denne artikel — faktisk genskaber en kartesiansk tilgang. Kernen i problemet er, at selvom sociale og samfundsmæssige aspekter af tænkning er anerkendt, så indgår disse aspekter ikke tilstrækkelig i analysen. Der siges ikke nogen om (og derfor ingen overvejelser om) motivationens rolle og den personlige »mening« (Leontjev, 1977/1983, s. 155), der sandsynligvis er væsentlige elementer i tænkningens psykologi. Jeg kan ikke vurdere, om disse problemer genspejler vanskeligheder ved at formulere ideerne eller en fundamental fejl i den økologiske tilgang. Derfor er mit indlæg rettet mod at rejse nogle spørgsmål vedrørende videre klargøring og præcisering.

Hvad er tankevirksomhed i den økologiske teoretiske tradition? Da artiklen handler om en økologisk teori af tankevirksomhed, så kunne man ønske at starte med at få afklaret, hvordan tankevirksomhed er defineret. Artiklen vil 'forankre en økologisk teori om tænkningen i nogle økologiske principper om perceptionen' som James J. Gibson har formuleret (s. 17). Artiklen påstår, at Gibson ikke har beskæftiget sig med tænkning (s. 26) og muligvis 'fraspalter andre kognitive processer og deres sammenhæng med perceptionen' (s. 29). Da Gibson var grundlægger af den økologiske teori, så kunne man forestille, at der ikke er andre forskere, der har forsøgt at udvikle en teori om tankevirksomhed indenfor en økologisk teori. Denne forestilling passer godt med Reeds' (1991) vurdering, at 'mainstream ecological psychology ... has yet to move on to the study of cognition on that basis' (s. 137). Til gengæld, har Reed (1993) selv forsøgt at udvikle en ramme for at undersøge kognition, som berører mange af de samme problemstillinger og begreber (f.eks. intentioner, symbol og redskab), som diskuteres i denne artikel. Jeg ved ikke, om Reed eller andre har videreudviklet analysen, men det kunne være interessant at høre lidt om status på forskning om tankevirksomhed indenfor den økologiske tradition siden begyndel-

se af 1990'erne, samt specifikke kommentarer om Reeds' arbejde i forbindelse med dette spørgsmål.

Jeg vil vende tilbage til Reeds' forsøg, men fra nu af vil jeg antage, at artiklen er et første udkast til et økologisk begreb om tænkning, og at andre ikke har forsøgt noget tilsvarende. Med en sådan antagelse kunne man forvente, at artiklen vil forsøge at give en klar definition af tankevirksomhed i teksten. Jeg kan ikke finde en definition, som er tydelig markeret som sådan, så jeg har konstrueret en fortolkning ud fra forskellige dele af artiklen.

Min forståelse er baseret på følgende citater. For det første, fra et økologisk perspektiv, tankevirksomhed er 'en psykisk proces, som må begrebsliggøres økologisk ... der realiserer subjektets aktive omverdensrettethed' (s. 7). Denne definition er ret almen, og den dækker sandsynligvis flere processer end tænkning, bl.a. bevidsthed og sansning. Og tingene bliver ikke mere tydelige, da 'analyseenheden er subjektets aktive forbindelse til omverden' (s. 7). Meningen må være, at processen skal beskrive, hvordan subjektet skaber en aktiv forbindelse til omverdenen. Med denne definition kunne man forvente, at artiklen handlede om at uddybe hvordan denne proces fungerer. Mit indtryk er, at artiklen ikke er kommet så langt (men jeg vil gerne være korrigerede, hvis jeg har misforstået noget). Til gengæld har den indkredset de betingelser og funktioner af tankevirksomhed. Hovedelementerne er: (a) et handlings impasse pga. manglede viden, og derefter (b) søgning efter information, som gør det muligt at handle. Denne opsummering er baseret på følgende citater, hvor tankevirksomheden er beskrevet:

udfolder sig i problemsituationer, dvs. når der noget som "mangler". ... Det som mangler er *forståelsen*, som igen kan danne grundlag for handlingen, og subjektet søger i sin tankevirksomhed aktivt at skabe denne forståelse.
en *fremtidsrettet aktivitet* som sikrer subjektet handlemuligheder

man bør opfatte tankevirksomhed som en *tiltagende avanceret søgeproces*, hvor objektet og dets komplekse informationer (verden udenfor subjektet) er definerede for de krav, menneskets tankevirksomhed må leve op til.

De to første citater viser den samme ide, formuleret på forskellige måder. Men disse formuleringer kunne lige så godt

beskrive en cognitive science, Piaget'ske eller situerede¹ tilgang til tænkning. Disse definitioners almenhed er ikke problematisk. Dog bør det påpeges eller understreges, at disse definitioner ikke afslører, hvad det særlige fokus eller bidrag, som stammer fra den økologiske teori, er, snarere at den økologiske teori passer i det samme problemfelt som andre traditioner.

Samtidig kunne man forvente, at en teoretisk tilgang vil formulere tænkning på en måde, som bringer helt andre perspektiver frem, som ikke findes i andre teoretiske traditioner. Under alle omstændigheder vil sådan noget gøre teorien mere interessant.² Det sidste citat starter med at konkretisere det særlige fokus på den økologiske teori, ved sin teori om perception som et grundlag for at forklare hvordan man skaber handlingsmuligheder, og den sætter lidt mere fokus på tænkingsprocessen. Men jeg er ikke klar over, hvad en ikke-avanceret søgeproces er, og hvordan den adskiller sig fra en avanceret søgeproces. Endvidere forstår jeg ikke, hvorfor affordances og deres betydning i tænkning ikke diskuteres i analysen.

For at foregribe evt. misforståelser: Jeg efterlyser ikke uangribelige ordbogsdefinitioner. Det er forståeligt, at artiklen afspejler en begyndende fase i udviklingen af en økologisk teori om tænkning. Formålet her er bare at sætte fokus på nogle punkter, hvor forfatteren kunne afklare og præcisere noget mere.

I den forbindelse, lad mig nu vende tilbage til Reed. I modsætning til artiklens fremstilling af Gibson, mener Reed (1993) at 'according to Gibson, perception is one kind — the most basic kind of cognition' (s. 46). Reed fortsætter med at definere cognition som:

any and all psychological processes that function to give an organism knowledge about its environment, and its situation within the environment. By knowledge I mean any functional awareness of aspects of the environment as they exist (perception), or as they have existed (memory), or as they should come to exist (insight and anticipation), or even as they ought to exist (planning). (s. 46-47)

perception is a basic cognitive function because it yields knowledge of the psychologically most basic aspects of our environment — what Gibson called *affordances of the environment*. (s. 47)

Reed fortsætter ved at forklare, at Gibson eksplicit anerkender flere 'modes of cognition', således at den skarpe skelnen mellem perception og cognition er en pseudo-sag. Det er en skam, at target artiklen ikke har diskuteret Reeds artikel, idet han bruger lignende ideer (f.eks., intentioner) og diskutere

lignende temaer (f.eks. Vygotsky og symbolfunktioner). Ligesom denne artikel er Reeds artikel også det første forsøg, men han sætter meget mere fokus på at beskrive processen af informationssøgning, og det må være et væsentligt kendetegn for en økologisk teori om tænkning. Beskrivelsen af processen er utilstrækkelig specificerede i target artiklen. For eksempel, en central påstand i analysen er at 'perceptionen ...realiserer *mening* fra subjektets side'. (Men senere på samme side, kan man læse, at eleven skal percipere, afsøge sanserne, og søge efter ikke sanseligt materiale 'alt sammen oven i hinanden, fordi det er den bevægelse, som på sigt fører til oplevelse af mening.' Meget kort: mærke skiftet fra at perception realiserer mening til at den skaber en oplevelse af mening. Hvordan skal man forstå processen 'alt sammen oven i hinanden'? Karakteriseringen af disse tre perceptionsprocesser som *bevægelse* er et (stort) metaforisk spring fra den betydning, som bevægelse har i Gibsons' teori om visuel flow.³ Der er rigeligt at tage fat på i videreudviklingen og præciseringen af problemfeltet.

Hvorfor skal vi have en almen definition af tankevirksomhed? Dette spørgsmål hænger sammen med det forrige spørgsmål. Et begreb skal være med til at løse et problem eller forstå et fænomen. Hvorfor skal vi tro, at tankevirksomhed er en enhed? På trods af artiklens kritik af det umulige i at klassificere tankevirksomhed i kategorier, der udelukker hinanden gensidigt, så er der en underforstået antydning, at det er muligt at fange det universelle med tankevirksomhed. Er det virkelig meningen? Når man overvejer begreber som 'at være bange' eller 'fornøjelse' og bemærker, at der er flere hjernestrukturer indblandet i forskellige situationer, som hører under disse kategorier (f.eks., Kagan, 1998, s. 15-38 og s. 149-154), så begynder man at blive usikker over værdien eller muligheden for en universal definition af tænkning. I artiklen bruger forfatteren ikke ordet *universal*, men det kunne være behjælpelig i afklaringen af relationen mellem almen og universal.

Er definitionen tilstrækkelig bred? Hvis vi ser bort fra de sidste to spørgsmål og fortsætter mere indenfor artiklens ånd, så lad os for argumentets skyld antage, at det er meningsfuldt at forsøge at lave en almen definition af tankevirksomhed.

Der er en tendens i psykologi til at definere begreber, og bagefter forsøge at finde fænomener. Denne tendens kan eksemplificeres af de almene definitioner. Det er prisværdigt, at artiklen starter med et konkret eksempel. Og forfatteren foreslår, at eksemplet er analyseret, således at de almene aspekter kommer frem, med den foranstaltning, at det skal undersøges nærmere. I denne ånd — hvor man afprøver nogle eksempler — vil jeg foreslå nogle fænomener, som ser ud til at opfylde de kriterier, hvor tankevirksomhed udfolder sig.

¹ '[T]hinking in the sense meant by Lave and Rogoff is the ability of individuals to evaluate their situation, determine what problems genuinely face them, and act so as to resolve the problem in that context' (Reed, 1991, s. 149).

² Bare for at illustrere et eksempel på hvordan en teoretisk tilgang kan give anledning til et andet perspektiv: 'Rogoff ... conceives of thinking ... as participation in a cultural setting' (Reed, 1991, s. 149).

³ Samtidig, i dialektisk traditionen, er der også et begreb af bevægelse, som henvender til transformationer af relationer, som er betragtet som fundamental i udviklingen af viden. Her er et eksempel fra Bakhursts (1997) beskrivelse af Il'enkovs syn på tænkning: 'Thought is thus construed as a special species of *movement*, as the ability to conform to and manipulate meanings as they are formed and transformed in the flux of social being' (s. 50).

Eksempel 1: På ens institut ved universitet får man et brev fra institutlederen, der indkalder til et møde for at diskutere et forslag for instituttets rekrutteringsplan.

Eksempel 2. Man besøger en ejendom med henblik på evt. køb.

Eksempel 3. På hovedbanegården i København møder man en grædende unge kvinde med et spædbarn, som forklarer at hun har mistet sine penge og vil gerne have penge, så hun kan købe en billet hjem til Odense.

I min hverdagsforestilling omfatter alle disse tre eksempler tankevirksomhed. Men ingen af dem indeholder den objektive verden som ens tankevirksomhed — ifølge definitionen på — skal leve op til.

Disse eksempler peger på at tænkning ofte omfatter personens eget bidrag til objekt forståelse, og det er afhængig af personlige »mening«. Det vil sige, at tænkning omfatter personens egen bidrag til at forme objektet, især i de to første eksempler, men i sidste instans i alle eksemplerne.

Mit indtryk er, at artiklens analyse af tænkning fokuserer ikke på subjektets bidrag til indhold. Det kan man også se med udtrykket *støder*, som optræder flere gange, hvor en person støder ind i et objekt. (I undervisningseksemplet kunne man sige, at objektet er stødt ind i eleverne!) Artiklens fokus på kravet fra den eksterne verden har synes at ha underestimerede eller utilstrækkelig anerkendt denne dimension i tænkningssprocessen.

Selvfølgelig skal 'støder' ikke forstås som om det er en objektiv verden, der skal overføres til personen, men her er det så vigtigt at få klargjort lige præcis, hvordan man skal forstå processen. I figur 4 vises der, at mennesket kan skabe nye objekter og 'rette opmærksomhed mod allerede objektiveret orden', og senere 'tankevirksomhed bestemmes ud fra dels subjektets aktive rettedhed og dels ud fra de muligheder, der gives i kulturen — dvs. tilgængelige betydninger og betydningssystemer i udvikling'.

Her er sagens kerne. Meget afhænger af, hvordan 'aktiv rettedhed' og 'rette opmærksomhed' skal forstås, og hvad relationen er mellem aktiv rettedhed og kulturelle muligheder. Den formulering med 'dels' tyder på, at de ikke er det samme. Jeg vil påstå, at man kun kan være aktiv rettet i kraft af disse muligheder, og endvidere ikke alene betydninger og betydningssystemer, men også handlingsprocedurer, medierede tegn, symboler og andre psykiske redskaber. Personen skaber altid objektet på basis af de redskaber, som er tilegnet fra samfundet. Det ser ud til, at den proces går tabt i det synspunkt at 'betydninger bliver genstand for direkte perception'.

Jeg undrer mig lidt over, om eksemplerne fra fagundervisningen ikke har begrænset fokus for meget, specielt da det er læreren, som skaber problemet for eleven. Jeg tror ikke, at dette er et fundamentalt problem hos den økologiske tilgang, men det antyder dog, at artiklen har anlagt for begrænset et fokus på tankevirksomhed.

Ligeledes hvis vi holder os til det felt indenfor faglig viden, virker denne model for begrænset. Indenfor det humanistiske område, f.eks. historie og litteraturfortolkning, møder man mange modeller og ofte meget få eller svage krav fra objektet. Samtidig hvis vi tager områder indenfor naturvidenskab, hvor de eksisterende modeller ikke er veletableret (for at tage nogle eksempler fra det 20. århundrede, lys som bølge

eller partikel; Heisenbergs vs. Schrödingers fortolkning af kvantemekanik), så er tankevirksomhed ikke bare en tilpasning til et objekt.

Kort sagt, der er uden tvivl nogle situationer, hvor en person tilpasser sig til nogle vel-definerede eksterne forhold (faktisk, i eksemplet om skoleundervisning, læreren fungerer som en vigtighed kilde i definitionen af objektet), især fordi der er mange eksempler på skolemodeller indenfor naturvidenskab, der er for enkle, og af den grund er viden ikke en tilpasning til et objekts krav, men til lærerens sociale krav.

Sat på spidsen, så ser det ud til, at artiklen argumenterer for et realistisk perspektiv, hvori den objektive verden eksisterer uafhængig af personen. Ligeledes kan denne skelnen ses i 'objektiveringssmulighederne ... er gemt i verden og i subjektets aktive væren i denne verden'. Dette perspektiv står i skarp kontrast til konvergensen mellem tænkning og væren, der er karakteriseret af et materialistisk perspektiv.

Relationen til kulturhistorisk psykologi. Ordet *virksomhed* minder om virksomhedsteori indenfor den kulturhistoriske tradition. Det er uklart for mig, om det er meningen at læne sig op af denne teoretiske tradition. Leontjews navn dukker pludselig op langt inde i teksten, men det er ikke for at inddrage hans analyse af virksomhed, men hans perspektiv 'vedrørende "betydninger" og deres psykologiske rolle'. (Hvorfor anførelsesteg om betydninger?) Jeg kan ikke se, at Leontjews ideer eller kulturhistorisk psykologi i det hele taget er inddraget i artiklens teoriudvikling. En teoretisk tradition har ret til skabe sin terminologi, og det er udmærket, hvis den vil bruge *virksomhed*, men specielt i Danmark kunne man ønske eller forvente en afklaring af denne tvetydighed i forhold til kulturhistorisk psykologi. I den forbindelse holder jeg med Davydov (1999, s. 45) ved at afvise anvendelse af tankevirksomhed (i den kulturhistoriske betydning af *virksomhed*) og i stedet for tale om tænkning eller tankehandlinger.

Vygotsky, symbol og tegn. Nu da Vygotskys samlede værker er tilgængelige på engelsk, er det lidt uheldigt, at kun en redigeret udgave af en Vygotsky-tekst er brugt, specielt når redaktørerne skriver, at de har 'taken significant liberties' i deres samling af essays. Men lad os se bort fra dette punkt og tage fat i to aspekter, spørgsmålet om brugen af tegn og relationen mellem højre psykiske funktioner og tankevirksomhed.

Der er ingen tvivl om, at Vygotskys opfattelse af tegn var relativ simpel. Han trækker på Saussure og kunne ikke nyde de videreudviklinger, som fandt sted i semiotik og den mere sofistikerede analyse skabt af Peirce. Dog har artiklen misforstået, at brugen af tegn som indirekte redskaber ikke er det samme som en teori om betydning. Her bør man kigge på analysen af begrebsformation f.eks. i kapitel 5 og 6 i Vygotskys (1934/1974) *Tænkning og Sprog*. Skelnen mellem vilkårlige og ikke vilkårlige tegn er måske en logisk forskel, men jeg kan ikke se, at det har en psykologisk konsekvens, snarere forvirrer det brugen af tegn som redskaber fra en teori om begrebets betydning.

Jeg kan ikke genkende den måde, Vygotskys analyse af højre psykiske funktioner er behandlet i artiklen. Først er 'højre mentale funktioner' defineret som 'menneskets omverdensforhold', og dernæst et forslag om at genoverveje Vy-

gotskys skelnen og de begrundelser, han angiver for sin differentiering, uden at disse begrundelser er præsenteret. Da definitionen ikke har berørt det væsentlige i skelnen, og da der var problemer med behandlingen af tegn i Vygotsky, så er jeg nysgerrig efter at høre, hvad forfatteren forstår ved Vygotskys begrundelse, og mere præcist hvad problemerne er derved.

Mon ikke at disse problemer opstår ved brug af en for fattig kilde til Vygotskys tanke?

Konklusion. Mit formål har været at rejse en række afklaringsproblemer og evt. problemer ved et økologisk tankevirksomhedsbegreb. Der er ingen tvivl om værdien af at forstå tænkning som en psykologisk proces. Disse kommentarer er ment som en efterlysning af en videreudvikling af og en afklaring på en økologisk tilgang.

Litteraturliste

- Bakhurst, D. (1997). The philosophy of activity. *Russian Studies in Philosophy*, 36(1), 47-56.
- Davydov, V.V. (1999). A new approach to the interpretation of activity structure and content. I S. Chaiklin, M. Hedegaard, & U.J. Jensen (red.) *Activity theory and social practice: Cultural-historical perspectives* (s. 39-50). Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Kagan, J. (1998). *Three seductive ideas*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Leontjev, A. (1983). *Virksomhed, bevidsthed, personlighed* (F. Schaumburg-Müller, over.). Moskva: Sputnik. (Oprindeligt arbejde udgivet 1977)
- Reed, E.S. (1991). Cognition as the cooperative appropriation of affordances. *Ecological Psychology*, 3, 135-158.
- Reed, E.S. (1993). The intention to use a specific affordance: A conceptual framework for psychology. I R.H. Wozniak og K.W. Fischer (red.), *Development in context: Acting and thinking in specific environments* (s. 45-76). Hillsdale, N.J.: Erlbaum.
- Vygotsky, L.S. (1974). *Tænkning og sprog. Bind 2* (S.O. Larsen, over.). København: Hans Reitzel. (Oprindeligt arbejde udgivet 1934)